

จากธรรมชาติกับชีวิตถึงธรรมะกับการศึกษา

โดย
ระพี สาคริก

พุทธปรัชญา—สามารถค้นพบได้ถึงแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ เข้าได้ถึงความว่างเปล่า ซึ่งได้อธิบายสภาพในรากฐานชีวิต และกำหนดได้ถึงวิถีทางมุ่งสู่การพึ่งพาตนเองอย่างมีศักยภาพ ตลอดจนสะท้อนได้ถึงค่านิยมของ"คุณภาพชีวิต"ที่แท้จริงในตัวเองได้ชัดเจนที่สุด

อย่างไรก็ตาม ชีวิตบุคคลใดมีวิถีทางที่กำหนดให้รากฐานตนเอง มุ่งสู่สภาพเด่นชัดยิ่งขึ้น ย่อมสามารถค้นพบกฎแห่งความจริงดังกล่าวแล้ว และเข้าถึงได้ด้วยตนเองในทุกโอกาส จากตัวเองและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีเหตุผลผสมกลมกลืนกันอยู่ในกระแสอย่างเป็นธรรมชาติ เน้นธรรมชาติของมนุษย์สิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันเป็นกระบวนการสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นระบบที่มีอำนาจสูงสุด

คำถามที่น่าจะได้รับความสนใจและท้าทายต่อการค้นหาคำตอบก็คือ วิถีชีวิตที่หวังความมั่นคงยั่งยืนอย่างแท้จริง ควรมุ่งสู่อะไรเป็นเป้าหมายหลัก

ธรรมชาติมีระบบการเปลี่ยนแปลงร่วมกันอย่างมีเหตุผลของสรรพชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันเป็นพื้นฐาน และแต่ละชีวิตแต่ละสิ่งก็สะท้อนภาพที่เป็นสัจธรรมให้รู้ได้สัมผัสได้ถึงการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลายตัวเองในด้านรูปแบบ ดังนั้น หากถามสืบต่อไปว่า ใครเล่าเป็นผู้สัมผัสได้รู้ได้ คำตอบก็คงลงที่ มนุษย์ นั่นเอง

จากสาเหตุดังกล่าว จึงน่าจะเข้าใจและยอมรับว่า สิ่งหนึ่งซึ่งหลักธรรมได้ชี้ไว้คือ ทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็มีมนุษย์เป็นเหตุและผล น่าจะมีความชัดเจนอยู่ในตัวเองด้วยภาพสะท้อนจากประเด็นที่กล่าวถึง หรือหากจะมองที่วัฏจักรชีวิตมนุษย์แต่ละคนย่อมพบว่า เหตุคือเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐาน ส่วนผลนั้นคือรูปแบบของการกระทำที่สะท้อนออกมา มีผลกระทบต่อชีวิตอื่นสิ่งอื่นที่อยู่ภายนอก และคงไม่จบแค่นั้น เพราะเมื่อชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ย่อมสะท้อนกระแสหวนกลับมากำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นแก่เงื่อนไขซึ่งอยู่ในรากฐานตนเองเป็นวัฏจักรที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า กรรมย่อมสนองด้วยกรรม แต่บนวิถีทางนี้ก็จะเปลี่ยน - หวังเสียที่เดียวไม่ เพราะ หากรากฐานบุคคลใดเข้าถึงอภิสภาพ ย่อมหลุดพ้นจากกระแสวัฏจักรดังกล่าวได้ด้วยตนเอง

เมื่อมนุษย์มีการเกิด ย่อมมีกายซึ่งเป็นด้านรูปวัตถุให้สัมผัสได้ และเพราะมีจิตใจจึงมีพฤติกรรมซึ่งถูกกำหนดให้ปรากฏออกมาด้วยรูปลักษณะต่าง ๆ สดแล้วแต่รูปลักษณะและสภาวะเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานของแต่ละคน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ปรากฏย่อมมีอิทธิพลทำให้ทั้งตนเองและบุคคลอื่นซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ผู้สัมผัส มีแนวโน้มก่อให้เกิดภาวะยึดติดเข้าไปในรากฐานชีวิตหากรากฐานตนเองขาดความมั่นคงเพียงพอ กับอีกด้านหนึ่งก็ยากแก่การหวนกลับมาพิจารณาพบเห็นตัวเองเพื่อชำระล้างยิ่งขึ้น

ธรรมชาติของแนวคิดแต่ละคนที่ หวนวิถีทางกลับมาพบเห็นตัวเองเมื่อได้รับผลกระทบ ที่กล่าวกันว่า จงใช้สติ นับเป็นการเข้าถึงและรู้ถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏเปลี่ยนแปลงอยู่ภายนอกกายของแต่ละคนอย่างควรได้อธิบายไว้ว่า เป็นเกราะคุ้มกันภยันตรายต่าง ๆ ที่พึงเข้าสู่รากฐานจริงของตนเอง ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดเนื่องจากเป็นของจริงที่เสริมสร้างสมดุลให้แก่รากฐานของแต่ละคนอย่างสำคัญ แต่หากถูกรบกวนโดยอิทธิพลรูปแบบจากสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ภายนอก ย่อมกำหนดให้ตัวเองเน้นทิศทางกระแสที่แสดงออก ออกสู่ภายนอกเป็นนิสัย ทำให้ยากแก่การพบเห็นที่ตัวเองยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

ลักษณะดังกล่าว หากตกเป็นธรรมชาติของบุคคลใด ย่อมได้อธิบายไว้ว่าคือ วิถีทางที่หันหลังให้กับการมุ่งชีวิตสู่ความมั่นคงยั่งยืนที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม ภาวะการณ์ดังกล่าว ก็ทำให้หมายความว่า คือวิถีชีวิตที่สิ้นหวัง เนื่องจากในกระแส และวิถีชีวิตแต่ละคน จำเป็นต้องเรียนรู้จากสภาพที่เป็นจริง กับแต่ละช่วง ย่อมมีการรู้คิดเพื่อปรับตัวเองมุ่งสู่ การรู้สิ่งถึง เช่นที่กล่าวไว้ว่า จงเป็นผู้รู้คิด จึงจะบังเกิดสิ่งที่เรียกว่า พัฒนาตนเอง อธิสภาพในการดำเนินชีวิต จึงถือเป็นพื้นฐานจริงที่ธรรมชาติได้มอบมาให้แต่กำเนิด

แม้บางคนอาจจะหวนภาพให้เห็นว่า กำลังมีวิถีทางที่หันหลังให้การมุ่งชีวิตสู่ความมั่นคงยั่งยืน เมื่อ ตัวเองต้องได้รับผลกระทบจากกรรมที่กระทำไว้ ถึงจุดหนึ่ง ย่อมมีแนวโน้มหวนกลับมาสู่อีกทิศทางหนึ่งได้ไม่เร็วช้า และเพราะมนุษย์แต่ละชีวิตมีเงื่อนไขที่แฝงอยู่ในรากฐานต้นลึก หลากหลาย ไม่เหมือนกัน ในแต่ละช่วงชีวิตของแต่ละคน ย่อมได้รับกระแสกรรมที่เป็นบทเรียนแตกต่างกันไป ทั้งในด้านรูปลักษณะและน้ำหนัก

กระบวนการธรรมชาติซึ่งมีกระแสการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ของสรรพชีวิตและสิ่งทั้งหลายที่มีการเกิด และเสื่อมสลายของด้านรูปแบบ ทั้งที่ปรากฏโดยภาพรวมซึ่งมีชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ถูกระบบร่วมกัน และภาพขององค์ประกอบของแต่ละชีวิตแต่ละสิ่ง หากมนุษย์ที่เกิดมา จะมุ่งวิถีสู่การรู้ได้ต้องแท้จริงขึ้นจากการสัมผัสซึ่งธรรมชาติได้ให้โอกาสไว้ในพื้นฐานชีวิต ก็ต่อเมื่อ ชีวิตที่ค่อยกว่า ได้รับโอกาสให้มีการเรียนรู้อย่างอิสระ ช่วยให้สามารถปรับสมดุลระหว่างกายกับจิตตนเองของแต่ละคน ขึ้นมาได้อย่างสมเหตุสมผล เป็นคุณสมบัติประจำ เป็นธรรมชาติภายในรากฐาน ทำให้สามารถหวนกลับมาทบทวน เพื่อเปิดรากฐานตนเองให้กว้างยิ่งขึ้น ในการมอง และรับกระแสจากชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอก

ธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ผสมผสานไว้ด้วยกระแสพลังและการสืบทอด โดยมี การเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันเป็นระบบบนพื้นฐานของกฎแห่งความจริง สะท้อนภาพที่ส่งผลเป็นครูให้มนุษย์พัฒนาตัวเองอย่างมีศักดิ์ศรี และรู้ได้ด้วยตนเองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็มีชีวิตชีวาและมีคุณค่าเท่าเทียมกันหมด โดยที่แต่ละชีวิตแต่ละสิ่ง ต่างก็มีกระบวนการเงื่อนไขซึ่งมีภาวะและลักษณะจำเพาะอยู่ที่พื้นฐานตัวเองเป็นสัจธรรมสืบทอดกันมา ทำให้กระแสการเปลี่ยนแปลงมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่ได้ และยังสะท้อนภาพให้เห็นถึงการประสานสัมพันธ์เป็นเนื้อเดียวกัน จากผงธุลี จนเป็นกระบวนการกว้างใหญ่ไปถึงสากลจักรวาล

กฎแห่งความจริงจึงเป็นหลักประกันความมั่นคง ที่มนุษย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมียุทธพลในด้านความคิด พึงจำเป็นและถือเป็นหน้าที่ที่ต้องเรียนรู้ โดยหวังการบำเพ็ญจิตต่อธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์และสิ่งทั้งหลายได้อย่างเหมาะสมกับเหตุและผล เพื่อหวังให้ธรรมชาติได้มีโอกาสสนองกลับมากำหนดวิถีชีวิตตนเองอย่างถึงสิ่งดีที่แท้จริงตลอดไป

การเรียนรู้กฎแห่งความจริงซึ่งถือเป็นหน้าที่ของทุกคน สามารถเรียนรู้ได้โดยเริ่มต้นจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงภายในกระบวนการธรรมชาติ รวมถึงสิ่งซึ่งปรากฏเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติอยู่ในมนุษย์เองด้วย แต่อีกด้านหนึ่งคือ ในรากฐานของผู้เรียนพึงต้องเกิดจากธรรมชาติในตัวเองด้วยเช่นกัน หากใช้เริ่มต้นจากเงื่อนไขซึ่งแฝงไว้ด้วยอิทธิพลอาณิสย์ที่เข้าไปแฝงอยู่ไม่

ทั้งนี้ เพื่อหวังได้ว่าเมื่อประสบการณ์ชีวิตผ่านพ้นมาถึงระดับหนึ่ง จะสามารถหวนกลับไปทบทวน และสืบสาว นำสู่ต้นเหตุอันเป็นแก่นแท้และถือเป็นศูนย์รวมของทุก ๆ เรื่อง ทำให้สามารถยืนอยู่ท่ามกลางปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย แม้นานวันจะยิ่งหลากหลายยิ่งขึ้น หากสามารถรู้ได้ถึงสิ่งซึ่งเป็นของแท้ในทุกอุปลักษณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

แม้ว่าแต่ละคนจะมีลักษณะที่แท้จริงปรากฏอยู่ในรากฐานตัวเอง หรือที่เรียกกันว่า จุดยืน ซึ่งถูกกำหนดกฎธรรมชาติที่ผูกพันอยู่กับชีวิตแต่ละคน ทำให้มีความแตกต่างหลากหลาย และกำหนดรากฐานแนวคิดความเชื่อแม้ในกระแสวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่น ซึ่งไม่เหมือนกัน

แต่วิถีชีวิตของแต่ละคน ที่ถูกกำหนดโดยระบบภายในกระบวนการเงื่อนไข ในรากฐานที่แท้จริงของ

ตนเอง ให้มุ่งเรียนรู้จากธรรมชาติที่เป็นจริงของทุก ๆ เรื่องในกระแสชีวิตประจำวันอย่างอิสระ ย่อมได้รับพลังสะท้อนจากเงื่อนไขที่หลากหลาย กลับมากำหนดให้รู้ถึงและเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น กับเกิดมีความรักสามัคคีระหว่างกัน มุ่งสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในหมู่คณะยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

ยิ่งตระหนักได้ชัดมากขึ้นเพียงใด ในมุกกลับก็ยิ่งรู้ว่า กระแสการศึกษาของแต่ละคนที่น่าเข้าถึงแก่นของความจริงได้นั้น ควรมุ่งวิถีทางสู่การใช้โอกาสสัมผัสสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏหลากหลายอยู่ในชีวิตประจำวันได้อย่างอิสระ กับอีกด้านหนึ่งควรตระหนักถึงความสำคัญในการเริ่มต้นจากสิ่งซึ่งตนรักและสนใจจริงภายในรากฐานตัวเอง และรักษาสິงนี้ไว้อย่างเด่นชัดอยู่เสมอ หาใช้รวนเรปล่อยให้ล้าสมัยเข้ามาทำให้เขวออกไปนอกฐานจริง จนถึงเสียหายแก่นาคคชของตนเองในที่สุด

ใครจะขอล่าวย้าว่า การอนุรักษ์ที่ถือได้ว่าเป็นของจริงนั้น ภายในรากฐานคนจำเป็นต้องปลอดจากภาวะยึดติด ดังนั้นจะสังเกตได้ว่า บุคคลผู้เข้าถึงรากฐานการอนุรักษ์ - ในรากฐานจิตใจจะมีความสงบและเย็น บุคคลใดสะท้อนพฤติกรรมซึ่งตนเองกล่าวว่าต้องการอนุรักษ์ หากแสดงความร้อนรนกังวลใจ ย่อมหมายความว่า ตัวเองยึดติดอยู่เพียงรูปแบบซึ่งเชื่อว่าการอนุรักษ์เท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว ผู้มีรากฐานเข้าถึงอนุรักษ์จริงย่อมมุ่งมั่นทำงานในสิ่งทีตนรักและสนใจด้วยสมาธิอันแน่วแน่โดยที่ปากอาจไม่บอกว่าเพื่อการอนุรักษ์โดยไม่มีการถาม

อนึ่ง ได้มีการชี้แจงหลักการพื้นฐานไว้ชัดเจนแต่แรกแล้วว่า มนุษย์เป็นเหตุเป็นผลของทุกสิ่งทุกอย่างที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องอยู่ในกระแสชีวิตประจำวัน กับอีกด้านหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องมีอยู่ในมนุษย์เพื่อเอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงหลักการดังกล่าวแล้วได้ก็คือ ธรรมชาติในรากฐานจิตใจ ที่พึงรู้ถึงและยอมรับสภาพที่เป็นจริงในแต่ละช่วง โดยเหตุที่ภาวะเช่นนี้ ย่อมเปิดโอกาสให้แต่ละคนสามารถนำวิถีทางและกำหนดวิธีปฏิบัติสู่ช่องทางที่แก้ปัญหาย่างได้ผลจริงจึง มิฉะนั้นแล้วจะมีภาวะปิดกั้นตัวเอง ซึ่งบุคคลลักษณะนี้จะมีนิสัย ชอบโทษคนอื่นเป็นธรรมชาติที่แก้ไขได้ยาก

ดังนั้น ในกระแสสังคมมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงการจัดการศึกษาซึ่งหวังกันว่าน่าจะมีผลกำหนดวิถีทางสู่การสร้างสรรค์ จริ่ง ๆ แล้วอาจสร้างสรรค์หรือทำลายก็ได้ หากเชื่อมั่นได้อย่างจริงจังว่าสร้างสรรค์แน่นอน ก่อนอื่น คงต้องพิจารณาที่พื้นฐานทรรศนะการมองได้ถึงสังขธรรมที่อยู่ในรากฐานคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรรศนะจากผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ของลูก ครูของศิษย์ หรือผู้บริหารและจัดการศึกษาทุกระดับกับผู้ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ ซึ่งไม่เพียงมองเห็นภาพปัญหาได้ทั้งสองด้านอย่างอิสระเท่านั้น หากควรเห็นได้ลึกลงไปอีกระดับหนึ่งว่า - ด้านใดเป็นพื้นฐานของอีกด้านหนึ่ง อย่างสอดคล้องกันกับสังขธรรมของโครงสร้างชีวิต

ตามสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน หากมองเห็นได้อย่างสอดคล้องกันกับโครงสร้างที่ควรจะเป็นตาม เหตุ-และผล ย่อมเห็นได้ชัดเจนว่า สังคมไทยกำลังตกลงไปอยู่ในกระแสซึ่งวนเวียนอยู่ในส่วนปลายของโครงสร้าง แม้การประกาศฝึกอบรมเพื่อหวังแก้ปัญหาก็เน้นกันอยู่ภายในกรอบของเทคโนโลยีซึ่งถูกกำหนดรูปแบบโดยคนในกลุ่ม ซึ่งอยู่ในชั่วปัญหามากกว่า ทำให้เพิ่มทุนหว่านระบอบงำและสร้างปัญหามากขึ้น เพราะมีภาวะปิดกั้นโอกาสที่กระแสการเรียนรู้ควรจะผ่านลงไปสู่ระดับ ธรรมชาติในรากฐานของแต่ละคน แม้อาจเข้าใจว่าเป็นการให้ความรู้ แต่ก็ขาดการรู้ได้ว่า นั่นเป็นเพียงภาพจำลองความรู้เท่านั้น เพราะจริง ๆ แล้ว ภาวภาวะที่ถือได้ว่าเป็นของจริง โดยที่ขาดกระแสความมีชีวิตชีวาเป็นธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้น

ดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันจึงมาถึงขั้นซึ่งตกไปอยู่ในสภาพที่ว่า เมื่อกล่าวถึงธรรมชาติ ก็มักสะท้อนภาพแนวโน้มคือความไปว่าเป๋มา คินฟ้าอากาศเท่านั้น หากพื้นฐานจริงของการศึกษามีโอกาสแสดงออก คงสามารถสะท้อนภาพอีกด้านหนึ่งให้เห็นได้ชัดเจนคือ ธรรมชาติของมนุษย์ เนื่องจากธรรมชาติส่วนนี้ ถือเป็นพื้นฐานจริง จึงถือเป็นส่วนสำคัญที่สุด หากไม่ล้มไปว่ามนุษย์เป็นเหตุเป็นผลทั้งในด้านสร้างสรรค์หรือทำลาย

การเปิดโอกาสให้ชีวิตซึ่งยังค้อยกว่า ได้สัมผัสบรรยากาศทั้งสองด้านอย่างอิสระ จึงถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการจัดการศึกษาทุกลักษณะหากจะหวังผลอย่างจริงจัง และขอล่าวเน้นว่า การให้อิสระภาพคงได้กล่าวแล้วนั้น มีประเด็นสำคัญอย่างไร ในกระแสชีวิตแต่ละคนน่าจะเติบโตขึ้นมาโดยมีการค้นหาอย่างต่อเนื่องที่ตัวเองอย่างขาดเสียมิได้ ทั้งนี้เพื่อหวังความเจริญของรากฐานจริงในตัวเองที่สอดคล้องกันกับด้านซึ่งเป็นส่วนปลายของชีวิต

หากคิดทบทวนถึงหลักการพื้นฐานที่รองรับวิถีทางซึ่งนำไปสู่ความเจริญด้วยคุณภาพ สิ่งแรกควรนึกถึงหลักธรรมชาติประการหนึ่งว่า มนุษย์แต่ละคนที่เกิดมา มีเงื่อนไขในรากฐานไม่เหมือนกัน แต่ก็ควรเข้าใจว่าสิ่งซึ่งแฝงอยู่แล้วเป็นธรรมชาติในตัวที่ทั้งต้องยอมรับ กับอีกหลักการหนึ่ง ไม่มีใครอื่นจะรู้ถึงความจริงของสิ่งดังกล่าวแล้วได้้นอกจากตัวเอง โดยที่ หากไม่มีอำนาจภายนอกมาปิดกั้นไว้ ย่อมมีการแสดงออกเป็นธรรมชาติของแต่ละคน

เมื่อกล่าวมาถึงประเด็นนี้ ใคร่ขออนุญาตสรุปไว้ในขั้นหนึ่งว่า การที่บุคคลใดก็ตาม ผู้มีสภาวะและอยู่ในสถานะที่มีอำนาจเหนือกว่าคนอื่น คิดว่าตนเองมีหน้าที่ใช้อำนาจเพื่อแก้ปัญหา ก็น่าจะปรับเปลี่ยนพื้นฐานแนวคิดมาสู่แนวใหม่ว่า ตนเองมีหน้าที่เรียนรู้เพื่อการเข้าใจถึง และให้โอกาสแก่อีกด้านหนึ่ง ในอันที่จะเรียนรู้จากของจริงเพื่อหวังวิถีทางที่เข้าถึงตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่วนการกำหนดวิถีทางสู่นาคตที่ดีกว่า ควรถือเป็นเรื่องของแต่ละคนที่พึงตัดสินใจอย่างอิสระ กับหากมีการผิดพลาดเกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่ง ควรพร้อมที่จะเข้าใจและให้อภัยเพื่อหวังรักษากาลังใจซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของอนาคตและมองเห็นโอกาสใหม่ซึ่งนำไปสู่การเข้าถึงความถูกต้องและทำให้รู้ว่า สิ่งผิดสิ่งถูกนั้นเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้จริงได้เฉพาะตัวเท่านั้น ซึ่งสิ่งที่กล่าวถึงนี้เอง น่าจะถือว่าเป็นวิถีทางของแต่ละคนที่ชอบแล้วด้วยเหตุและผลเพื่อการสร้างสรรค์ภาวะพึงพาตนเอง ซึ่งเป็นความหวังสำคัญที่สุดที่ในบรรยากาศการจัดการศึกษากล่าวถึงกันมานานพอสมควร

อนึ่ง ใคร่ขอล่าวถึงคำว่า อิสระภาพ ไปอีกว่า ก่อนการมองไปยังองค์กรหรือสถาบันซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือสิ่งซึ่งกำหนดขึ้นเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยคนเพื่อหวังใช้ประโยชน์ เราควรมองที่คนก่อนอื่น เพราะถือเป็นสิ่งซึ่งถือรากฐานไว้ และมีเหตุมีผลกำหนดอนาคตทั้งแก่ตนเองและแก่สถาบันหรือองค์กรในระดับพื้นฐาน ดังนั้นจึงควรเน้นประเด็นที่ว่า ไม่ว่าแต่ละคนจะมีจุดยืนอยู่ที่สิ่งใด ยิ่งในช่วงเริ่มแรกของชีวิตด้วย สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ควรเน้นการฝึกฝนตนเองให้เป็นธรรมชาติลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อหวังให้ในรากฐานตระหนักได้อยู่เสมอว่า มีความรักความสนใจจริงต่อสิ่งนั้น ๆ อยู่ในรากฐาน ดังที่หลักธรรมได้ชี้แนะไว้ว่า จงเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ต่อตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้และทั้งนั้น ไม่เพียงเพื่อหวังนำการใช้ประโยชน์สู่แนวทางที่สร้างสรรค์ หากยังถือเป็นภูมิคุ้มกันมิให้เงื่อนไขใด ๆ จากกระแสภายนอก สามารถแปลกลปอมเข้ามามีอิทธิพลเหนือกว่า และมีผลทำลายในที่สุดด้วย

มนุษย์เป็นชีวิตลักษณะหนึ่งซึ่งมีทั้งร่างกายและจิตใจ ที่จำเป็นต้องดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีพื้นฐานที่หลากหลายจากทุก ๆ ด้าน โดยที่กระแสดังกล่าวก็กับจิตใจมนุษย์มีการเชื่อมโยงถึงและมีการเปลี่ยนแปลงร่วมกันกับวิถีชีวิตทุกขณะ และทุก ๆ ส่วนก็มีอิสรภาพภายในพื้นฐานตัวเอง หากสามารถศึกษาถึงได้ ย่อมมองเห็นภาพซึ่งมีความชัดเจนอยู่ในตัวเองได้ว่า มนุษย์คือชีวิตลักษณะหนึ่งที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จบนพื้นฐานธรรมชาติ ภายในระบบ และธรรมชาติเองก็มีปรากฏการณ์ทั้งในด้านรูปวัตถุด้วย

ดังนั้น เมื่อมนุษย์มองธรรมชาติในด้านที่เห็นเป็นแหล่งปัจจัยสี่ ก็น่าจะตระหนักได้ถึงประเด็นสำคัญในอีกด้านหนึ่งผสมกลมกลืนกันไปด้วยคือ ร่างกายตนเองก็เป็นสื่อถ่ายทอดกระแสซึ่งมีเหตุมีผลเป็นเงื่อนไข แปรเปลี่ยนมาเป็นพลังซึ่งเข้าสู่จิตใจอันถือเป็นรากฐานจริงของแต่ละคน และเมื่อมีเงื่อนไขภายนอกลักษณะใดก็ตามที่มากกระทบ หากเหมาะสมกัน ก็เป็นโอกาสให้สะท้อนกลับออกมาในลักษณะของพฤติกรรมซึ่งมีรูปลักษณะจำเพาะอย่างสอดคล้องกันเป็นกรณี ๆ

ความหวังซึ่งควรจะมีเหตุมีผลสอดคล้องกันกับหลักการสร้างสรรค์ จึงน่าจะปรากฏจากภาพที่เป็นผลนำสู่การอนุรักษ์และทำนุบำรุงธรรมชาติ ซึ่งเรามักเรียกกระแสนี้ว่า จริยธรรม การอนุรักษ์จึงหาใช่มีความหมายซึ่งจำกัดกรอบอยู่เพียง เรื่องราวของป่า ต้นน้ำลำธาร สภาพผืนฟ้าอากาศ อันเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคน หากควรมุ่งไปยัง วัฒนธรรมในระดับที่เป็นรากฐานชีวิตจริงของท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งรวมไปถึงผลสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำลำธารด้วย

ดังนั้น ผลจากการที่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนท้องถิ่น มีโอกาสสัมผัสกระแสธรรมชาติทุกรูปลักษณะได้อย่างอิสระ โดยที่มีความสอดคล้องกันกับความรักความสนใจซึ่งอยู่ในรากฐานของแต่ละคน แม้เริ่มต้นจากความรู้สึกในด้านรูปวัตถุก่อนอื่นเนื่องจากยังเยาว์ต่อประสบการณ์ จึงมีผลสานกระแสการพัฒนารากฐานจิตใจ ไม่เพียงมุ่งที่ต้นไม้ ที่สัตว์และป่า แม้การสัมผัสกับธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์ซึ่งหลากหลายด้วยอารมณ์และรูปลักษณะของการแสดงออกที่มักกล่าวกันว่า มีทั้งดีทั้งร้าย ซึ่งในที่สุด ย่อมค่อย ๆ รู้สึกชัดเจนมากขึ้นว่า ดีหรือร้ายก็คือความรู้สึกของบุคคลผู้สัมผัสนั่นเอง และในด้านของผู้สัมผัส ย่อมช่วยให้ภาวะอารมณ์ได้รับการเปลี่ยนแปลงมาทำให้ตนเองสามารถมองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกซึ้ง เข้าถึงสิ่งซึ่งเป็นเหตุเป็นผล และมีนิสัยเยือกเย็นสุขุมยิ่งขึ้นตามขั้นตอน ดังนั้นภายในภาพรวมของสาระซึ่งกล่าวมาแล้วทั้งหมดจึงน่าจะถือได้ว่า คือวิถีทางที่พื้่นามมนุษย์แต่ละชีวิตและสังคมซึ่งมีมนุษย์อยู่ร่วมกัน ไปสู่ความสงบและสันติสุขยิ่งขึ้นได้อย่างจริงจัง

เมื่อธรรมชาติเป็นทั้งผู้ให้กำเนิดและพัฒนาการที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์มากับโลก ย่อมให้ความมั่นคงแก่วิถีชีวิตเพื่อการดำรงอยู่และการสืบทอด ซึ่งหมายถึงว่า ย่อมมีการสร้างระบบ อนุรักษ์ตัวเอง ไว้ในรากฐาน ดังนั้นในประเด็นดังกล่าว หากสามารถค้นหาความจริงได้ย่อมพบได้ว่า มนุษย์ควรค้นหาทุกสิ่งทุกอย่างที่ตัวเองก่อนอื่น และจุดนี้เองที่น่าจะเป็นฐานของวิถีทางที่มุ่งสู่ศูนย์รวมความคิดความเชื่อคนซึ่งอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนท้องถิ่น แม้สิ่งที่แต่ละคนแสดงออกจะมีความหลากหลายอันสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขในรากฐานที่แตกต่างกันไป

ชุมชนมนุษย์ที่กระจายอยู่ในโลกโดยมีเสรีภาพเป็นความหวัง จึงมีศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในกระแสวัฒนธรรม โดยที่เชื่อว่า แม้แนวความคิดความเชื่อของแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน แต่ก็มีระบบที่สามารถสานสัมพันธ์ถึงซึ่งกันและกันเป็นหนึ่งได้ โดยที่แต่ละศาสนาต่างก็มีเหตุมีผลเชื่อมโยงถึงรากฐานท้องถิ่นอันเป็นที่เกิดและดำรงอยู่ร่วมกันของชีวิตชีวิต และมีการใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พบได้ในธรรมชาติขณะนั้นซึ่งมีเรื่องราวเชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตคนเป็นสัญลักษณ์แห่งการเชื่อกัน และสิ่งนั้นก็ควรได้รับพระแสงที่สามารถสืบทอดมาถึงชนรุ่นหลัง ๆ ให้สามารถรู้และเข้าถึงได้

จากช่วงเริ่มต้นของประวัติการเกิด กับท่ามกลางวิถีที่เป็นมาจนถึงปัจจุบัน หากกระแสดังกล่าวไม่ควรถูกทำลายลงเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์เอง ย่อมหวังได้ว่ามนุษย์แม้ยุคปัจจุบัน ก็ย่อมยังมีจิตสำนึกที่จะคิดอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้สนองประโยชน์ชีวิตได้อย่างมั่นคงในระยะยาว

ความแตกต่างระหว่างภาวะในรากฐานของคนซึ่งชีวิตเกิดและดำรงอยู่ต่างถิ่นต่างพื้นฐานธรรมชาติ ย่อมทำให้เกิดภาวะแตกต่างระหว่างกันด้วยรูปลักษณะในกระบวนการศาสนา เนื่องจากมีเงื่อนไขพื้นฐานแตกต่างกันอยู่ในกระบวนการศาสนา หากมนุษย์ผู้แตกต่างกันด้วยเงื่อนไข ในอีกด้านหนึ่ง มีนิสัยหวนกลับมาทบทวนที่ตัวเองเป็นธรรมชาติ ย่อมเจริญเติบโตขึ้นมาด้วยความสามารถในการประสานความเข้าใจ และยอมรับซึ่งกันและกันได้ไม่ยาก ความสงบสุขอันเป็นความหวังย่อมบังเกิดขึ้นได้แก่แต่ละคน แต่ละชุมชน แม้แก่โลกซึ่งเป็นภาพรวม

ดังนั้นศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตาม ในด้านที่เป็นรูปแบบย่อมน่าจะเป็นเพียงส่วนเปลือกของปรัชญา ซึ่งมนุษย์แต่ละคนผู้ปรารถนาความสุขที่แท้จริงไว้ว่าจะยึดถืออยู่เพียงแค่นั้นไม่ หากควรมุ่งเรียนรู้ให้ถึงปรัชญาอันเป็นรากฐานจริงแทนการมองข้ามไปเป็นอยู่ที่ตัวรูปแบบ มิฉะนั้นแล้วแน่นอนที่สุด คงย่อมส่งผลสะท้อนทำให้เกิด

ภาวะแปลกแยกขึ้น ไม่ว่าภายในศาสนาเดียวกันหรือระหว่างต่างศาสนาก็ตาม

บุคคลใดที่สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนาได้ ไม่ว่าตนเองจะมีจิตอันอยู่ที่ศาสนาใด ย่อมรู้และเข้าใจได้ถึงทุกศาสนา และสามารถปฏิบัติตนเป็นสื่อเชื่อมโยงศาสนาค่าง ๆ ให้เข้าถึงซึ่งกันและกันบนพื้นฐานภาพสะท้อนที่เกิดจากการปฏิบัติจริงเป็นธรรมชาติ หากไม่เป็นเช่นนั้น ย่อมเกิดภาวะยึดติดอยู่กับด้านที่เป็นเปลือกนอก และนำตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างภาวะแปลกแยกอย่างไม่รู้สึกรู้สั

ไม่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อที่รู้สึกว่าเป็นศาสนาดีหรือศาสนาไม่ดี หรือรู้สึกว่าศาสนานี้ศาสนานั้นไม่ดีก็ตาม บุคคลผู้ไม่ยึดติดอยู่กับเปลือกหากรู้ได้ลึกซึ้ง ย่อมไม่โทษหรือหลงศาสนา หากสามารถมองผ่านลงไปรู้ได้ว่า คนเป็นปัจจัยมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เชื่อว่าสิ่งนั้นไม่ดีสิ่งนี้ดีทั้งสองด้าน และศาสนาก็เป็นเครื่องมือซึ่งหากรากฐานมนุษย์มีอริสภาพ ย่อมใช้สิทธิอำนาจการศึกษาซึ่งแต่ละคนมีอยู่แล้วเป็นธรรมชาติ ไปใช้ค้นหาและรู้ถึงปรัชญาซึ่งเป็นหลักความจริง และนำออกมาใช้ประโยชน์ให้กับทุกเรื่องในการดำรงชีวิต

ในอีกทิศทางหนึ่ง แนวคิดความเชื่อที่เกิดจากภาวะจิตใจตนเองซึ่งขาดอริสภาพ ย่อมทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์และใช้หลักศาสนาเพื่อนำวิถีทางไปสู่ประโยชน์สุขอันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงได้ แต่กลับยังส่งผลสะท้อนมาสร้างภาวะปัญหาในบรรยากาศทั้งในกระบวนการศาสนาและในสังคมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

อนึ่ง หากการศึกษาเรียนรู้ศาสนาไม่อาจเข้าถึงปรัชญาที่แท้จริง แม้การศึกษาเรียนรู้วิชาการในสาขาปรัชญาด้านที่เป็นรูปแบบ ก็ย่อมไม่อาจเข้าถึงปรัชญาที่เป็นของจริงได้เช่นกัน ทั้งนี้และทั้งนั้น สืบเนื่องมาจากภาวะเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานทั้งคนสอนคนเรียนเป็นเหตุ

อนึ่ง หากมองที่ระบบและกระแสในบรรยากาศทั่วไปของสังคม ซึ่งมีผลร่วมอย่างสำคัญต่อการกำหนดพื้นฐานจริงของการศึกษา การที่ระบบจะได้รับการปรับเปลี่ยน คงต้องมองที่ภาพรวมของระบบความคิดซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานชีวิตคนผู้แสดงออก โดยที่สามารถอ่านได้ วิเคราะห์ได้และรู้ได้ถึง โดยบุคคลผู้รู้เท่าทัน

ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นที่คนผู้รู้ผู้เข้าถึงได้ลึกซึ้งกว่า ซึ่งหวังได้ว่าจะสามารถตัดสินใจปรับวิถีปฏิบัติได้อย่างสมเหตุสมผล ตามขั้นตอนที่สอดคล้องกันกับกระแส ตามสภาวะการณ์ของแต่ละโอกาสที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น ความเป็นผู้รู้ลึกซึ้งและมีภาวะอิสระอยู่ในรากฐานความคิด ตลอดจนความเป็นผู้มีใจในเหตุและผล จึงถือได้ว่าเป็นกุญแจพื้นฐานที่สำคัญที่สุด

ตัวอย่างเช่น ภาพความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับธรรมชาติของป่าและคน เป็นสิ่งที่เห็นได้ใกล้ตัวใกล้ใจ ถ้าหากสนใจจริงย่อมเห็นได้ชัดเจน ภาพสะท้อนทรัพยากรทั้งหลายที่ปรากฏเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ในระบบนิเวศน์ ซึ่งมีการสานสัมพันธ์ถึงซึ่งกันและกันอย่างมีเหตุมีผลเป็นเครือข่าย ซึ่งถูกทำลายเสียหายย่อยยับในปัจจุบันย่อมเป็นสัญญาณบอกเหตุด้วยตัวของมันเอง ชวนให้ตั้งคำถามสืบทอดไปถึงสถานการณ์ของพุทธศาสนา - ในสังคมไทยว่า ยังคงเจริญก้าวหน้าสามารถรับใช้สังคมได้ตามเป้าหมายได้จริงหรือไม่ หรือคนที่ยังคิดว่าเจริญก็เพราะมองอย่างยึดติดอยู่เพียงเปลือกนอก แทนที่จะสามารถมองผ่านลงไปได้ถึงสิ่งซึ่งอยู่ในรากฐานจริง

จากคำสอนบทหนึ่งในพุทธศาสนาที่ชี้แนะไว้ว่า จงเป็นคนผู้ค้นอยู่เสมอ คงต้องมีการตั้งคำถามเพื่อคิดทบทวน โดยหวังให้เกิดวิถีทางที่นำไปสู่การแก้ปัญหาได้จริงจึงก่อนอื่นว่า ในอดีตที่ผ่านมา มีกระแสที่ส่งผลให้เห็นได้ว่า เราค้นอยู่เสมอจริงหรือเปล่า หรือว่าเพียงใช้คำพูดที่จำมาแสดงออกอยู่ในระบบการเรียนการสอนเป็นยุคสมัยกับการใช้เบสิสประจำปีในบางกรณี

เนื่องจากการค้นที่แท้จริงน่าจะหมายถึง การค้นด้วยสติ หาใช้การค้นที่อาจเรียกว่า ค้นตระหนกหรือค้นเพราะหลงอยู่กับรูปลักษณะของสิ่งซึ่งมาปลูก เพราะตกเป็นเหยื่อของภาพลวงตาซึ่งมีมนุษย์ด้วยกันเองแต่เป็นจำ-

-พวกที่ชอบแสวงหาเหยื่อจากเพื่อนมนุษย์เพื่อประโยชน์แห่งตน เป็นผู้ประคิดประคิดและทำขึ้นมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมภายในรากฐาน

ความดีและความเลื่อมเสีย จริง ๆ แล้วก็ทำให้สิ่งอันควรแก่การถือเป็นจริงเป็นจังในตัวเองแต่อย่างใดไม่ หากเกิดเพราะมีมนุษย์เป็นเหตุเป็นผลอีกเช่นกัน เพราะเหตุก็คือเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานจิตใจของมนุษย์ และ ผลก็คือสิ่งที่มนุษย์แสดงออกอันสืบเนื่องมาจากเหตุ แม้กระแสนอกซึ่งเชื่อว่าเป็นเหตุมากระทบกับจิตใจ จริง ๆ แล้วก็คือเหตุที่อยู่ในรากฐานจิตใจเราเองที่ออกไปรับเอามันเข้ามาไว้

ดังนั้นปัญหาจึงขึ้นอยู่กับหลักการที่ว่า มนุษย์แต่ละคนจะมีความสามารถหรือไม่สามารถที่จะหยั่งรู้ได้ถึงแก่นแท้ของตนเองและสิ่งทั้งหลาย สามารถใช้พุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยอมรับความสำคัญ ปรากฏอยู่ในกระแสวัฒนธรรมของสังคมไทยมาแล้วช้านาน ให้บรรลุประโยชน์ได้ตรงตามเป้าหมายที่แท้จริง

หากตระหนักได้ว่าปัญหาต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีรากฐานจริงอยู่ในคน คงยอมรับว่าแต่ละคนที่ดำเนินชีวิตอยู่ในกระแสสังคมไทยผู้มีรากฐานความคิดความเชื่ออยู่กับพุทธศาสนา ควรถือว่าตนเองมีส่วนร่วมต่อผลได้ผลเสียของสังคมอย่างไม่มี การนำเอาเหตุผลความแตกต่างของด้านซึ่งเป็นรูปวัตถุมาเป็นข้ออ้างแบ่งแยก เช่นนี้คือสงฆ์นั้นคือคฤหัสถ์และสงฆ์จะต้องรับผิดชอบมากกว่า

ที่หยิบยกประเด็นนี้มากล่าวไว้ว่าจะแก้ตัวแทนสงฆ์ก็หาไม่ และสงฆ์ก็ไม่ควรคิดว่าจะใช้ข้อคิดนี้เป็นเครื่องมือเพื่อหวังแก้ตัวหากมีกรณี เช่นนี้เกิดขึ้น หากเป็นการกล่าวจากเหตุและผลบนพื้นฐานหลักพุทธที่ชี้ชัดเจนนแล้วว่า รูปวัตถุเป็นสิ่งที่ปราศจากรูปร่างตัวตนให้ยึดถือได้จริงจัง การคิดบนพื้นฐานความรู้สึกที่แบ่งแยกดังกล่าว จริง ๆ แล้วก็ เป็นผลสืบเนื่องมาจาก ภาวะยึดติดอยู่กับรูปวัตถุที่มีอยู่ในรากฐานคนคิดเอง ซึ่งเป็นอุปสรรคในขั้นพื้นฐานของทุก ๆ เรื่อง เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงปรากฏว่า ผลการพิจารณาแก้ไขไม่ว่าในเรื่องใด ๆ มักสะท้อนภาพผลให้เห็นว่า ไม่อาจเข้าถึงความจริงที่อยู่ในพื้นฐานปัญหา

หากแต่ละคนสามารถลดละอัตตาซึ่งเกิดจากเงื่อนไขที่สั่งสมไว้ในรากฐานตนเองเพื่อเปิดโอกาสให้เข้าถึงความจริงได้ เมื่อสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าสิ่งใดที่เข้ามามีส่วนร่วมสัมพันธ์ถึงชีวิต ไม่ว่ารูปลักษณะใดและขณะใดก็ตาม ก่อนอื่นย่อมรู้เท่าทันต่ออิทธิพลซึ่งมีลักษณะแปลกแยกหลากหลายมากขึ้นเป็นธรรมชาติของวิถีทางที่มุ่งสู่ด้านหน้า ทำให้อีกด้านหนึ่งสามารถก่อให้เกิดความร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว บนรากฐานที่แท้จริง น่าจะถือเป็นความหวังที่ทุก ๆ ฝ่ายพึงเห็นแสงสว่างแห่งธรรมที่แท้จริงจากรากฐานตนเอง

ซึ่ง ณ จุดนี้ น่าจะปรากฏวิถีทางนำสู่ประโยชน์สุขในระบบศาสนาที่เข้าถึงวิถีชีวิตประจำวัน และสามารถกำหนดตัวเองให้อยู่ในหน้าที่ด้วยมีวิธีการที่เหมาะสมกับสิ่งซึ่งเป็นเหตุเป็นผลสืบเนื่องมาจากการรู้ได้เข้าถึงได้ซึ่งเหตุและผลที่แท้จริง

อนึ่ง มักมีเสียงสะท้อนที่ปรารถนาว่า บทความเช่นนี้ลึกซึ้งจนทำให้ไม่สามารถเข้าถึงได้ แต่ถ้ามองได้สองด้านย่อมพบคำตอบต่อไปอีกว่า เพราะสิ่งที่แสดงออกลึกซึ้งเกินไป หรือว่าภาวะในรากฐานผู้ประสงคฺจะรับ คนเช่นมากขึ้น ทำให้รับได้ยากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้ซึ่งรากฐานตนเองมองเห็นและเข้าใจถึงอิสรภาพได้ชัดเจนพอสมควร ย่อมตระหนักได้ว่าความลึกซึ้งและต้นเขิน เป็นสิ่งไม่มีตัวตนให้ใครยึดติดได้อย่างจริงจังทั้งสิ้น หากเป็นเพียงวิถีการเปลี่ยนแปลงซึ่งควรมียู่ในกระแสแนวคิดของแต่ละคน และจากวิถีชีวิตที่ได้รับประสบการณ์มากขึ้น ก็ควรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งและเปิดกว้างมากขึ้นภายในรากฐานของแต่ละคน เป็นสมมติฐาน

อนึ่ง น่าจะเชื่อว่าความลึกซึ้งนั้น ยิ่งลึกเพียงใด ผลที่สะท้อนออกมาครอบงำทำลายเพื่อนมนุษย์รวมทั้งตนเอง ย่อมลดน้อยลงไปยังสอดคล้องกันและกันเป็นสังขารธรรม

กับหากเข้าใจถึงเหตุผลที่ปรากฏสัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิตจริง ย่อมรู้ได้ว่าความลึกซึ้งนั้น แต่ละคนต่างก็มี โอกาสและมีสิทธิ์เข้าถึงได้ทั้งนั้น เพียงว่า ความหลากหลายย่อมกำหนดให้อาจเข้าถึงได้เร็วช้ากว่ากันเท่า นั้น

ส่วนภาวะต้นเขินนั้นซิ หากปรากฏเป็นส่วนใหญ่ และยังมีวิถีทางที่กว้างขวางมากขึ้นในสังคม กระแสที่ มุ่งทำลายตัวเองทั้งของสังคมและบุคคล ย่อมมีภาวะรุนแรงและขยายขอบเขตมากขึ้น ความหายนะก็ย่อมใกล้ เข้ามาทุกที่เป็นเงาตามตัว

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าภาวะสร้างสรรค์หรือทำลาย และไม่ว่าอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมใด ก็หาใช่เป็นสิ่งที่ตัวคนให้ยึดถือเป็นเรื่องจริงจังไม่ คงเหลืออยู่เพียงสิ่งเดียว และควรถือเป็นที่สุดแล้ว นั่นคือ แต่ละคนซึ่งหากรู้ได้เข้าถึงได้ น่าจะมุ่งวิถีทางสู่การกระทำที่ดีที่สุดในสิ่งซึ่งมีอยู่ในรากฐานตนเอง โดยที่จะก่อให้เกิด กระแสหมุนกลับมาเสริมสร้างรากฐานการรู้ตนเองได้ถึงที่สุด ไม่ว่าจะเร็วหรือช้า น่าจะถือว่าเป็นที่สุดแล้วสำหรับ ชีวิตหนึ่งที่เกิดขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นคนใด ซึ่งต่างก็หวังแสวงหาความสุขด้วยกันทุกคน

โลกและชีวิตนี้จึงหาใช่สิ่งซึ่งกำลังมุ่งไปสู่ภาวะเลวร้ายยิ่งขึ้นแต่อย่างใดไม่ หากเป็นโลกที่ให้โอกาสแก่ ชีวิตทุกคนได้เรียนรู้สิ่งอันทรงคุณค่า และเข้าถึงความสุขได้อย่างเท่าเทียมกัน เว้นแต่ใครจะมองเห็นช่องทาง ได้ก่อนหรือหลังซึ่งก็ควรเข้าใจว่า เป็นธรรมชาติของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน.

30 มกราคม 2536

หมายเหตุ แก้ไขปรับปรุงจากเรื่องเดิมซึ่งเขียนไว้เมื่อ
วันที่ 20 กันยายน 2535